

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۹۱۳۸۳

دانشگاه مازندران

دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

پایان نامه :

جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد حقوق

(گرایش جزا و جرم شناسی)

عنوان :

مطالعه آسیب شناسی جرائم ناشی از جرم

Claiming for Damages resulting From The Crime

۱۳۸۳ / ۱۵ / ۲۵

استاد راهنما : جناب آقای دکتر ابوالحسن شاکری

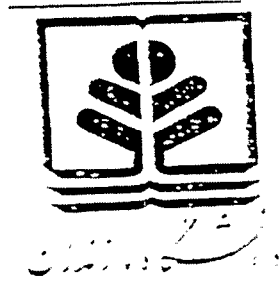
استاد مشاور : جناب آقای دکتر کیومرث کلانتری

دانشجو : عمران علی محمدی

۶۱۳۸۳

سال تحصیلی : ۸۱-۸۲

مرکز اطلاعات مدرک علمی ایران
توسعه مرکز

دانشگاه مازندران

دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

۱۳۸۳ / ۱۵ / ۲۵

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱.....	بخش اول: کلیات
۲.....	مقدمه
۷.....	فصل اول: مفاهیم:
	الف: خسارت
	ب: جرم
	ج: مطالبه خسارات ناشی از جرم
۱۲.....	فصل دوم: تاریخچه خسارات ناشی از جرم
۱۲.....	گفتار اول: سیر مراحل اجتماعی انسان
	الف: دوره توحش و بربریت
	ب: مرحله کشاورزی
	ج: عصر تمدن
۱۷.....	گفتار دوم: دیه در اعصار گذشته
	الف: دیه در عصر توحش
	ب: دیه در قانونگذاریهای کهن شرقی
۲۰.....	گفتار سوم: تاریخچه مطالبه خسارات ناشی از جرم در قوانین موضوعه
۲۰.....	مبحث اول: خسارات مادی و معنوی در قوانین جزایی شکلی
۲۳.....	مبحث دوم: خسارات مادی و معنوی در قوانین جزایی ماهوی
۴۰.....	فصل سوم: مبانی حقوقی مطالبه خسارات ناشی از جرم
۴۰.....	گفتار اول: مبانی نظری
۴۳.....	مبحث اول: نظریه تقصیر
۴۷.....	مبحث دوم: نظریه خطر
۴۸.....	مبحث سوم: نظریه تضمین حق

(الف)

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۴۸.....	گفتار دوم : مبانی فقهی جبران خسارات ناشی از جرم
۴۹.....	مبحث اول : قاعده لاضرر
۵۱.....	مبحث دوم : قواعد اتلاف و تسبیب
۵۹.....	مبحث سوم : پیش بینی دیه
۶۱.....	بخش دوم : موضوع خسارات ناشی از جرم
۶۲.....	فصل اول : خسارات وارد بر جسم انسان
۶۲.....	گفتار اول : ماهیت دیه :
۶۴.....	مبحث اول : ماهیت حقوقی دیات در جنایات
۷۰.....	مبحث دوم : نحوه تعیین دیه
۷۲.....	الف : انواع دیه
۷۴.....	ب: مواعد پرداخت دیه اعضاء
۷۶.....	ج: فروعات باب دیه :
۸۰.....	گفتار دوم : ارش و ماهیت آن
۸۱.....	مبحث اول : شرایط تعیین ارش
۸۲.....	مبحث دوم : فروعات باب ارش
۸۴.....	گفتار سوم : خسارات مازاد بر دیه و ارش
۸۴.....	مبحث اول : ماهیت خسارات مازاد بر دیه و ارش
۹۴.....	مبحث دوم : دلایل لزوم پرداخت خسارات مازاد بر دیه
۹۴.....	بند اول : قاعده تسبیب
۹۶.....	بند دوم : قاعده نفی حرج
۹۶.....	بند سوم : بنای عقلاء
۹۷.....	بند چهارم قاعده لاضرر
۹۹.....	گفتار چهارم : نحوه محاسبه خسارات مازاد بر دیه

(ب)

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۰۰.....	مبحث اول : خسارات تدریجی
۱۰۱.....	الف : عوامل مؤثر در محاسبه خسارت تدریجی
۱۰۳.....	ب: نحوه ارزیابی و محاسبه خسارات تدریجی.....
۱۰۴.....	ج: ارزیابی خسارات تدریجی ناشی از صدمات بدنی در حقوق ایران.....
۱۰۸.....	د: تفاوت بین سیستم پرداخت دیه با سایر سیستم های جبران خسارت.....
۱۱۰.....	مبحث دوم : خسارتهای متغیر.....
۱۱۰.....	الف : تغییرات قابل پیش بینی و غیر قابل پیش بینی
۱۱۳.....	ب : شرایط تجدید نظر در میزان خسارت بعد از صدور حکم
۱۱۴.....	ج : ارزیابی شیوه های مختلف جبران خسارت
۱۱۶.....	فصل دوم: خسارات ناشی از جرم وارد بر مال اشخاص
۱۱۶.....	گفتار اول : مفاهیم
۱۱۷.....	مبحث اول : تعریف و مفهوم مال
۱۱۸.....	مبحث دوم : انواع مال
۱۲۰.....	مبحث سوم : خسارت مادی
۱۲۴.....	گفتار دوم: وضعیت عدم النفع در فقه و حقوق اسلامی
۱۲۸.....	گفتار سوم : ادلة مخالفین قابلیت استیفاء داشتن منافع مفوتة
۱۲۸.....	مبحث اول: دلایل مخالفان
۱۳۰.....	مبحث دوم : تفویض فرصت ها
۱۳۲.....	فصل سوم : خسارات معنوی وارد بر اشخاص
۱۳۲.....	گفتار اول : مفهوم خسارت معنوی
۱۳۳.....	مبحث اول : دیدگاه مخالفان و موافقان لزوم جبران خسارات معنوی
۱۳۴.....	مبحث دوم : اقسام خسارات معنوی
۱۴۰.....	مبحث سوم : خسارت معنوی وارد بر اشخاص حقوقی
۱۴۰.....	الف : اشخاص حقوقی ، حقوق خصوصی

(ب)

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۴۱	ب : اشخاص حقوقی ، حقوق عمومی
۱۴۳	مبحث چهارم : شیوه های جبران خسارات معنوی
۱۴۷	گفتار دوم : ارزیابی و تعیین میزان خسارات معنوی
۱۵۰	بخش سوم : تشریفات رسیدگی به مطالبه خسارات ناشی از جرم
۱۵۱	فصل اول : دعوی خصوصی
۱۵۱	گفتار اول : تعقیب دعوی خصوصی
۱۵۳	مبحث اول : اوصاف دعوی عمومی و خصوصی
۱۵۴	مبحث دوم : وجوه اشتراک بین دعوی عمومی و دعوی خصوصی
۱۵۵	مبحث سوم: افرادی که مورد تعقیب جزایی قرار می گیرند
۱۵۶	مبحث چهارم : موضوع دعوی خصوصی
۱۶۰	گفتار دوم : کسانی که حق اقامه دعوی خصوصی دارند
۱۶۱	گفتار سوم : شرایط طرح دعوی خصوصی
۱۶۷	فصل دوم : چگونگی طرح دعوی مطالبه خسارات ناشی از جرم
۱۶۷	گفتار اول : ضرورت یا عدم ضرورت تنظیم دادخواست برای مطالبه خسارات ناشی از جرم
۱۷۲	گفتار دوم : احکام کیفری توأم با خسارات ناشی از جرم
۱۷۲	مبحث اول : احکام لازم الاجرا در مطالبه خسارات ناشی از جرم
۱۷۴	مبحث دوم : عوض مالی و عناصر ذاتی آن
۱۸۱	مبحث سوم : طرح دعوی ضرر و زیان ناشی از جرم در مرحله واخواهی
۱۸۴	فصل سوم : اجرای احکام خسارات ناشی از جرم
۱۸۴	گفتار اول : نحوه اجرای حکم خسارت ناشی از جرم
۱۹۱	گفتار دوم : حبس به جای ضرر و زیان ناشی از جرم
۱۹۳	جمع بندی و نتیجه گیری و پیشنهادات
۲۰۰	چکیده مطالب به زبان انگلیسی
۲۰۴	فهرست منابع

تقدیم :

تقدیم به روح پرفروش بنیانگذار انقلاب اسلامی ایران حضرت امام خمینی (ره) که با تمام وجودشان مایهٔ اعتلای کلمهٔ الله بودند و موجب شدند تا زمینهٔ رشد و تعالی مادی و معنوی پابرهنگان فراهم شود. و تقدیم به روح بلند خون جامگان انقلاب اسلامی ایران که با اقتدا به شهدای کربلا، پرچم عزت و شرف را در این مملکت اسلامی برافراشته و در راه آن جان فشانی نمودند و تقدیم به روح والا و الهی برادرم که در تمام مقاطع زندگی برایم الگویی مناسب و راهنمایی دلسوز بودند و تقدیم به معلمان و اساتید ارجمندم که در همهٔ مقاطع تحصیلی چراغ راهم بودند و با نور هدایت آشنایم کردند. و تقدیم به دستهای پینه بستهٔ مادرم که از پنج سالگی مانند یک مرد سایه سارم بودند. و تقدیم به همسر مهربانم که در مراحل سخت تحصیل، صبورانه مشکلات سفر و حضر را بر من هموار نمودند. امید است که توفیق یابم تا از همه این بزرگواریها قدردانی نمایم.

چکیده مطالب :

همگام با پیشرفت جامعه ، صنعت و فنون و ظهور افکار نو ، قانونگذار ایران با پذیرش خسارات معنوی در کنار زیانهای مادی و ایجاد توسعه در مفهوم ضرر ، مسئولیت مدنی یا به اصطلاح فقهی آن ضمان قهری ناشی از جرم تحولی جدید در قوانین جزایی و مدنی ایجاد نمود. از این پس براساس قانون ، امور معنوی نیز همچون امور مادی ارزشمند و دارای اعتبار بوده و اگر مورد تجاوز و لطمه قرارگیرند عامل زیان ملزم به جبران خسارات می گردد. قانون مسئولیت مدنی با تعمیم این موضوع ، چه آنکه عمل ، جنبه کیفری داشته باشد و چه نداشته باشد ، خسارات معنوی را قابل مطالبه دانسته است گرچه ماده ۹ قانون آیین دادرسی کیفری با وضوح و روشنی کامل زیانهای معنوی وارده را به ظاهر نسخ نموده اما این مقوله از ذیل این ماده قابل استنباط است .

مسئله تکامل حقوق ناشی از مسئولیت فکر ، توسعه مفهوم زیان با توجه به تحولات جامعه صنعتی از مسائلی است که نیاز به توجه جدی دارد ، زیرا وسایل صنعتی به همان اندازه که زندگی را آسان نموده اند آن را به خطر انداخته اند. نگاهی به آمار تلفات ناشی از رانندگی و ضرر و زیانهایی که در کارخانه ها و کارگاهها به وجود می آید نشان دهنده خطرهای بزرگی است که بشر را با آن مواجه کرده است . بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ، اسلامی کردن قوانین و مقررات کشور به صورت ریشه ای و بنیادین آغاز شد. از جمله قوانینی که پس از پیروزی انقلاب اسلامی بر اساس فقه شیعه به تصویب رسید قانون دیات بود. این قانون که در سال ۱۳۶۱ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. از تاریخ تصویب به مدت پنج سال به صورت آزمایشی اجرا شد.

در سال ۱۳۷۰ این قانون مورد بازنگری و اصلاح قرار گرفت و تحت عنوان کتاب چهارم قانون مجازات اسلامی به تصویب رسید. و برای مدت پنج سال از تاریخ تصویب قابل اجرا شد . سؤال مهمی که بعد از تصویب این قانون مطرح شد این بود که ، ماهیت دیه چیست ؟

آیا ضرر و زیان مازاد بر دیه قابلیت مطالبه دارد یا خیر؟ بارها در آراء قضایی مشاهده شده است که ماهیت دیه را مجازات تلقی کرده اند و در برخی موارد عنوان خسارت به آن داده اند در عین حال همین تعارضات در متن قانون مجازات اسلامی به وضوح مورد تصویب قانونگذار قرار گرفته است این موضوع نه تنها باسبک و سیاق قانونگذاری در تضاد است در نحوه استیفاء حقوق زیان دیدگان و متضررین از جنایات بر نفس و اعضاء، تأثیر بسزایی دارد و خلأ ناشی از این موضوع به شدت احساس می شود.

در این پایان نامه با طرح این مطلب که فعل یا ترک فعل مجرمانه علاوه بر آثار مربوط به خود موجب ایراد خسارت به افراد جامعه می گردد. ابتدا به بحث و بررسی پیرامون ماهیت و موضوع خسارات ناشی از جرم و سپس به تقسیم و تحلیل انواع خسارات یعنی خسارات مادی و معنوی و جسمانی با تکیه بر مواد قانونی و منابع فقهی حقوقی، پرداخته شده است.

چگونگی طرح دعوای مطالبه خسارات ناشی از جرم عنوان دیگری است که در آن امکان طرح دعوای مطالبه ضرر و زیان ناشی از جرم در محکمه رسیدگی کننده به دعوای کیفری با تقدیم دادخواست، قبل از اعلام ختم دادرسی یعنی بدون محدودیت زمانی مطرح گردیده است و از طرفی در جرایمی نظیر سرقت و اختلاس و کلاهبرداری نیازی به تقدیم دادخواست ندارد و فقط در خصوص دیگر خسارات بر اساس قانون آیین دادرسی مدنی، باید دادخواست تنظیم شود.

بخش اول کلیات

مقدمه:

به خوبی می دانیم که پیشرفت و توسعه همه جانبه در ابعاد مختلف علمی و فرهنگی و اقتصادی و سیاسی و بالارفتن از پله های ترقی جز در سایه عدالت و گسترش امنیت، میسر نیست و از این باب است که پیامبر اسلام (ص) می فرماید: نعمتان مجهولتان؛ الصحه والامان، در بین امت من دو نعمت ناشناخته است.

۱- تندرستی

۲- امنیت^۱

در بی عدالتی، عقل ها تباه می شود و بدون آسایش و امنیت، استعدادها رشد و شکوفایی پیدا نمی کند و عدالت و امنیت بدست نمی آید مگر این که قوانینی مناسب و درخور و مترقی بر کلیه فعالیت های جامعه حکمفرما شود.

قانونگذار اندیشمندانه باید با توجه به نیازهای جامعه، را برای رسیدن به این اهداف، ابزار لازم را (وضع قوانین) پیش بینی و در کنار پیشرفت تکنولوژی، اصلاح و تغییر قوانین را برای حفظ امنیت اجتماعی و اقتصادی به طور فعال و پویا دنبال می کند.

پویا بودن نظام تقنینی بدان معنا نیست که هر روزه قوانین موجود تغییر کنند بلکه هر تغییر ناسنجیده و بی مطالعه و بدون برنامه ای، نه تنها مشکلی را حل نمی کند بلکه موجب سرگردانی افراد جامعه و عدم آشنایی و آگاهی آنان از قوانین و عدم اطلاع از حقوق و تکالیفشان می شود و حتی موجب برهم خوردن نظم و امنیت در جامعه می گردد.

بنابراین، قانونگذار باید مقتضیات زمان و مکان را در نظر بگیرد و با توجه به نیازهای جامعه، اصلاح و تغییر قوانین را وجهه همت خود قرار دهد.

۱- ری شهری، غلامرضا، غرر الحکم، قسمت ن

درخصوص رعایت مقتضیات زمان در قانونگذاری، این نکته قابل ذکر است که به طور کلی قوانین اصلی و فطری ثابت و لایتغیرند، یک سلسله قوانین باید تدوین شوند که مربوط به اوضاع و احوال و شرایط و زمان و مکان و فرع و شاخه امور هستند.

استاد مرتضی مطهری در کتاب اسلام و مقتضیات زمان می نویسد: «جوهره فرهنگ اسلامی و ایرانی توانمند و اصیل است ولی نسل امروز موارث خود را نمی شناسد و نمی داند در جامعه ای زندگی می کند که در دوره ای از تاریخ در علم و فرهنگ حرف اول را می زد بخصوص در مسأله حقوق و قانون، باید توجه داشت در جامعه ای که به تجربیات گذشته خود واقف نیستند انتقال تجربه صورت نمی گیرد از این رو به تکرار تجربیات گذشتگان می پردازند و چون کودکی تازه متولد شده هر تجربه ای را از نو شروع می کنند که برای مملکت و مردم گران تمام می شود.»

لذا ایجاد هرگونه تغییر و تحول در نظام حقوقی کشور و سوق دادن آن به سوی حاکمیت قوانین و شیوه های دادرسی اگر با بصیرت کافی نسبت به نظام حقوقی اسلام از یک سو و شناخت کامل از تحولات و تغییراتی که در عصر حاضر در ساختار جوامع صورت گرفته است از سوی دیگر همراه نباشد راه به جایی نبرده و در نهایت یک نظام حقوقی پویا و مستقل و متناسب با مقتضیات زمان بر جامعه حاکم نخواهد شد و دستگاه قضایی کشور نیز نخواهد توانست چنانچه باید رسالت خود را در حاکمیت قسط و عدل بر جامعه ایفا نماید.

پس باید با طرح درست مشکلات قانونگذاری در کشور و شناخت دقیق مبانی و اصولی که قوانین فعلی از آنها ریشه گرفته اند و تجربیات حاصل از سالیان اجرای این قوانین، به تدوین و تبیین اصول اساسی قوانین جزایی و مدنی و سایر احکام و قوانین اجتماعی اسلامی پرداخت، به نحوی که تأثیر مقتضیات زمان و مکان در آنها مشخص باشند، تا در پی آن بتوانیم نظام حقوقی مقتدر و قدرتمندی بر اساس احکام الهی بنیان نهیم و آنرا در مقابل سایر نظام های حقوقی جهان با قدرت مطرح سازیم.

۱- مطهری-مرتضی- اسلام و مقتضیات زمان چاپ سوم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم صفحه ۸۰.

بی شک اگر نظام اسلامی نتواند در کوتاهترین زمان ممکن به حل مشکلات و معضلات قانونی خود بپردازد و در ارائه پاسخ هایی که از یک سو مبتنی بر فقه اسلامی و از سوی دیگر متناسب با مقتضیات زمان و در جهت حفظ مصالح جامعه باشند توفیق نیابد نه تنها در میان دشمنان بلکه در جمع دوستان این شبهه بوجود خواهد آمد که اسلام توانایی اداره نظام پیچیده حکومت را در عصر پیشرفت های سریع دانش و فنون ندارد و نظام اسلامی نسخه پیچیده شده برای قرنهای گذشته است و در قرن حاضر و قرون آتی کاربردی ندارد .

در ادامه مطالبی که بیان شد لازم می بینم با توجه به عنوان پایان نامه ، گذری بر عنوان مسأله و هدف از طرح این موضوع داشته باشیم تا آنگاه با وارد شدن به قسمت های متفاوت آن که در فهرست آمده است مطالب را به صورت مجزا بررسی و با استعانت از خداوند قدیر و علیم یک نتیجه گیری معقول با ارائه راه کارهای مناسب پیش رو داشته باشیم .

در جوامع سنتی روابط اجتماعی بین افراد و قبیله ها بسیار ساده بود و به لحاظ همین سادگی با وضع قوانین ابتدایی ، افراد جهت تأمین معیشت خود به کار و تلاش می پرداختند . مقتضیات زندگی در جامعه صنعتی ، عصر کنونی ، استفاده از ماشین و اتوماسیون به عنوان ابزار حمل و نقل و پیشرفت ، انواع و اقسام اختراعات ، صنایع سبک و سنگین و امثال آن وقوع حوادث احتمالی را برای افراد بشر بیشتر ساخته اند. افراد در اثر غفلت و بی احتیاطی رانندگان به انواع صدمات جسمی و روحی دچار می گردند و از طرف دیگر تعلیم علم و دانش و قرار گرفتن علوم در جهت کسب ثروت و توالی فاسد وقوع بعضی از بزه ها مباحثی را مطرح می کند که نمی توان از کنار آنها بی تفاوت گذشت. از طرف دیگر ، امنیت و آسایش جامعه موقعی تأمین می شود که هر کس بداند چنانچه در اثر عمد یا غیر عمد و در نتیجه عمل او ، زیانی به نفس یا مال یا حیثیت و اعتبار دیگران وارد شود و یا سبب وقوع آن گردد به حکم قانون ، محاکم دادگستری که به موجب اصل ۱۵۹ قانون اساسی مرجع تظلمات عام است احقاق حق خواهد کرد.

مبانی فقه و حقوق اسلامی و دیدگاه حقوق جزای اسلامی، ایراد صدمات بدنی به اشخاص، و نحوه ارتکاب و نتایج و آثار آنها بر روی تمامیت جسمانی و روحانی مجنی علیه که ممکن است به صورت های گوناگون (عمد، شبه عمد، خطای محض) واقع گردد قابل جبران می داند همینطور نتایج و آثار و صدمات وارده نسبت به مجنی علیه از نظر شدت و ضعف از جهت ورود ضایعات خفیف مانند ایراد ضرب و جرح سطحی یا سلب قدرت کار بطور موقت یا دائم یا نقص عضو یا از کار افتادن عضوی از اعضاء یا قطع عضو مجنی علیه به صورت عمدی یا شبه عمدی یا خطای محض و یا ضرر های حیثیتی و نحوه مطالبه آنها از این دیدگاه دور نمانده است هر چند در قوانین جزایی موضوعه اعم از ماهوی و شکلی مقررات ویژه ای در خصوص موضوعات فوق به تصویب رسیده است.

در کشور ما یک واقعیت ملموس و غیر قابل انکار تحت عنوان خسارات ناشی از جرم وجود دارد که در خصوص آن رویه قضایی واحد و قوانین صریحی که منجزاً به آن پرداخته باشد و از نظر قدرت اجرایی و ناسخ و منسوخ مورد قبول قاطبه حقوقدانان باشد محل اشکال است.

به عنوان مثال: بر اساس قانون مجازات اسلامی که هم اکنون در کشور ما مورد عمل و اجراء قرار می گیرد و مطابق نظریه اکثر فقهای امامیه؛ در صورتی که شخصی جنایتی را که موجب دیه باشد بر شخص دیگر وارد سازد جانی فقط مسئول پرداخت دیه آن جنایت است اما از طرف دیگر ملاحظه می شود در موردی که دیه برابر جنایت محاسبه و پرداخت می شود نمی تواند تمامی ضرری را که به مجنی علیه وارد کرده است جبران نماید و حتی ممکن است در این رابطه چند برابر دیه برای جبران خسارت لازم باشد. در صورتیکه علاوه بر نظریه بعضی از فقها بر اساس قواعد مسلم فقهی این خسارات مازاد بر دیه قابلیت مطالبه را دارند اما عموم مردم در مطالبه این گونه خسارات در محاکم با جواب های گوناگون و احکام متهافتی روبرو می شوند که دقت نظر حقوقدانان را برای نیل به رویه واحد می طلبد طبیعتاً فلسفه وضع و تصویب قوانین در جامعه عبارتست از برقراری نظم و امنیت اجتماعی و تأمین حقوق فردی و جمعی افراد و اجرای عدالت آن گونه که هر چیزی در جای

خویش قرارگیرد به عنوان یک اصل از دیرباز و از ابتدایی ترین جوامع بشری مورد بحث قرار گرفته است. بر این اساس و با توجه به لزوم جبران خسارات و ضرر و زیان ناشی از جرم و الزامات زندگی امروزه که بسیاری از مسائل را بر مردم تحمیل نموده است. قوانین مصوب حاضر جوابگوی آنها نیست درحالی که می دانیم شرط ضروری برای حفظ تشکیلات اجتماعی جلب منفعت و دفع ضرر است.

از جهت دیگر اینکه همواره این سؤال در اذهان فقهاء و حقوقدانان و قضات محاکم و متضررین از جرم وجود دارد که آیا این خسارات قابل مطالبه است یا خیر؟ و آنچه را که نگارنده دنبال می کند پیدا کردن راه حل های موافق و منطقی برای احقاق حق متضررین از جرم و نحوه طرح دعاوی مربوطه می باشد.

لیکن در راستای تحقق بخشیدن به هدف عنوان شده از طرح این مسائل، در قالب یک پایان نامه سعی بر آن شد تا در سه بخش، موضوع را مورد بحث و تجزیه و تحلیل قرار دهیم. در بخش اول پیرامون کلیات که مشتمل بر سه فصل تحت عناوین:

۱- تعاریف و مفاهیم خسارت

۲- سیرتاریخی مطالبه خسارات ناشی از جرم

۳- مبانی مطالبه خسارات ناشی از جرم پرداخته ایم.

سپس دربخش دوم از موضوع خسارات ناشی از جرم و خسارت معنوی و مادی و مازاد بر دیده و عدم النفع بحث شده است.

و بالاخره در بخش سوم پایان نامه به آیین دادرسی مطالبه خسارات ناشی از جرم پرداخته ایم. بنابراین و با توجه به مراتب مذکور این کارتحقیقی که در قالب یک پایان نامه ارائه گردیده خالی از نقص نیست و تنها نقطه توجّهی است برای تمام کسانی که قصد دارند در این وادی قدم گذارند. یقیناً استادان بزرگوار و دوستان دانشجوییم برکاستی های این کار به دیده اغماض خواهند نگرست. و مرا در به سرانجام رسانیدن این تحقیق با انتقادات خود، یاری خواهند کرد.

فصل اول مفاهیم

قبل از ورود به بحث لازم است که به مفاهیم خسارت، جرم و مطالبه خسارت ناشی از جرم پرداخته شود زیرا ورود به بحث قبل از توضیح واژه های کلیدی، موجب شائبه هایی خواهد شد که هرخواننده را از لذت پی بردن به عمق مطلب باز می دارد. برای جلوگیری از بروز این اشکال در فهم مطالب، ابتدا واژه های خسارت، جرم و مطالبه خسارات ناشی از جرم را تعریف و تشریح نموده سپس وارد مباحث اصلی می شویم.

الف) خسارت:

خسارت (به فتح خاء و راء) از نظر لغوی مصدر و به معنای، ضرر کردن، زیان بردن و زیان دیدن و زیان کاری و زیان است.^۱

این واژه در کتاب های فقهی به دو معنی به کار رفته است:

- ۱- مالی که باید از طرف کسی که باعث ایراد ضرر مالی به دیگری شده به متضرر پرداخت گردد.
- ۲- زیان وارد شده.^۲

خسارت بادقت در مستعمل^۳ فیه هم به معنی اصل زیان وارد شده و هم به معنی مالی است که برای جبران این زیان، بایستی به متضرر پرداخت شود، اطلاق می گردد.

در فقه اسلامی به پیروی از حدیث نبوی (ص) که می فرماید: «لاضرر و لا ضرار فی الاسلام» از واژه لا ضرر این معنی استفاده شده است.

برای مقایسه دو واژه ضرر و خسارت بایستی به معنی و مفهوم ضرر پرداخته شود.

ضرر در لغت به معنی «عدم النفع» به کار رفته است. به اعتقاد مرحوم ملامحمد کاظم خراسانی:

« ضرر و نفع تقابل دارند و تقابل آنها از نوع عدم و ملکه است.»^۳

۱- عمید، حسن، فرهنگ لغت، تک جلدی، صفحه ۵۵۴.

۲- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، صفحه ۲۶۰ چاپ نهم.

۳- خراسانی، محمد کاظم، کفایه الاصول چاپ جامعه مدرسین صفحه ۴۳۲.

مرحوم نراقی در بحث قاعدهٔ لاضرر بر این باورند که: «ضرر خلاف نفع است و اگر مربوط به مال باشد به حکم عرف و در لغت به معنای تلف چیزی از مال خود شخص یا فرد دیگر است بدون آنکه منفعت یا عوضی برای آن داده شده باشد. خواه مال از بین رفته عین باشد، خواه منفعت و اگر ضرر مربوط به فعل باشد به معنای اتلاف چیزی از مال خود یا دیگری است. به عبارت دیگر، ضرر به معنای این است که چیزی از اعیان یا منافع از دست کسی بدون عوض خارج شود.»^۱

با این مقدمه کوتاه روشن شد که خسارت از ضرر و زیان کلی تر است چون خسارت به اصل زیان وارده و به مالی که برای جبران ضرر وارده باید به متضرر پرداخت شود، اطلاق می گردد. ولی ضرر تنها به اصل زیان وارده اطلاق می شود. و بر این اساس بوده که عنوان پایان نامه را «مطالبه خسارات ناشی از جرم» انتخاب کرده ام.

(ب) جرم:

جرم یک مفهوم کلی است که به دو نوع تقسیم می شود

۱- جرم جزایی
۲- جرم مدنی

۱- جرم جزایی: افراد جامعه به تنهایی نمی توانند علیه هر فردی که تهدید علیه جامعه باشد خود سرانه عکس العمل نشان دهند لذا قانونگذار برای تعیین اعمالی که مستوجب کیفر است و به عبارتی افعال ممنوع را احصاء و تدوین نموده است پس با این مقدمه می توان گفت که: جرم به رفتاری اطلاق می شود که مخالفت با یک ممنوع قانونی باشد. از دیدگاه حقوقدانان «جرم عبارت است از مخالفت با نهی که قانون برای آن مخالفت مجازات معین کرده باشد» و به عبارت دیگر «جرم عملی است که قانون آنرا از طریق تعیین کیفر، منع کرده یا الزام کرده باشد.»^۲

۱- نراقی، ملاحمد، عوائد الایام، صفحه ۱۷، چاپ سوم، انتشارات بصیرتی قم، ۱۴۰۸ ه. ق.

۲- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، ص ۱۹۰ چاپ نهم ۱۳۷۷

ماده ۲ قانون مجازات اسلامی مقرر می دارد. « هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد جرم محسوب می شود. »

۲- جرم مدنی: گرچه چنین عبارتی در حقوق ایران شناخته شده نیست اما در کتب بعضی از اساتید به صراحت به آن پرداخته شده است. منظور از جرم مدنی با مقداری مسامحه، فعلی است که موجب ورود خسارت به دیگری شود و عامل آنرا مکلف به استرداد مال یا جبران خسارت می نماید.

جرم مدنی و جرم جزایی از نظر عناصر متمشکله و ضمانت اجراء با یکدیگر متفاوتند. از نظر رکن قانونی، جرم جزایی نقض متنی از متون قانونی است در صورتی که جرم مدنی شامل هر نوع رفتار ناشی از تقصیر است که باعث ورود خسارت شود، حتی وقتی که متون قانونی در مورد آن ساکت باشد. نظیر جایی که فردی به واسطه اشتغال به کاری، وضعیتی را در جامعه بوجود می آورد که باعث بروز خطر برای دیگران می شود و هدف او جلب منفعت و سود است. این شخص بر اساس نظریه خطر باید از عهده زیانهای آن کار برآید یا اینکه هرکس به حقوق افراد که مورد حمایت قانونگذار است تجاوز نماید به استناد نظریه تضمین حق، باید از عهده خسارات وارده بواسطه این تعدی برآید. از لحاظ عنصر مادی، جرم جزایی مستقلاً و بدون ورود خسارت قابل تحقق است در صورتی که جرم مدنی همیشه بر مبنای خسارتی است که بر شخص وارد شده است. مانند حمل اسلحه غیر مجاز و ولگردی و ...)

از لحاظ عنصر معنوی، خطا مبنای همیشگی جرم مدنی است در حالی که قصد و اراده مبنای تمام جرائم عمدی غیر از خطاست. در جرائمی که خطا وجود داشته باشد این خطا در جزا و مدنی به یک نحو قابل تغییر نیست!